

Copyright © Miroslav Krleža - Hrvatska akademija znanosti
i umjetnosti

Copyright © 2024 ovog izdanja Kontrast izdavaštvo

Za izdavača:

Vladimir Manigoda

Glavni i odgovorni urednik:

Ivan Isailović

Izvršna urednica:

Tamara Sokić

Lektura i korektura:

Kontrast izdavaštvo

Dizajn korica:

Dragana Nikolić

Prelom:

Ivan Isailović

Štampa:

F.U.K. d.o.o. Beograd

Tiraž:

1000

Izdavač:

Kontrast izdavaštvo

Terazije 35, Beograd

info@kontrastizdavastvo.rs

kontrastizdavastvo.rs

www.glif.rs

MIROSLAV KRLEŽA

GOSPODA GLEMLAJEVI

drama u tri čina

KONTRAST
Beograd, 2024

LICA

NACI (IGNJAT ŽAK) GLEMBAJ, bankar, šef firme Glembay Ltd., pravi tajni savjetnik (šezdeset devet godina)

BARUNICA KASTELI-GLEMBAJ, njegova druga legitimna supruga (četrdeset pet godina)

DR FIL. LEONE GLEMBAJ, sin Ignjata i prve mu supruge rođene Bazilides-Danijeli (trideset osam godina)

SESTRA ANĐELIKA GLEMBAJ, Dominikanka, udovica starijeg Glembajevog sina Ivana, rođena baronesa Zigmuntovic Beatriks (dvadeset devet godina)

TITUS ANDRONIKUS FABRICI-GLEMBAJ, kuzen bankara Glembaja, veliki župan u miru (šezdeset devet godina)

DR IURIS PUBA FABRICI-GLEMBAJ, advokat, pravni savjetnik firme Glembay Ltd., njegov sin (dvadeset osam godina)

DR MED. PAUL ALTMAN, liječnik (pedeset jedna godina)

DR TEOL. I FIL. ALOJZIJE ZILBERBRANT, informator baruničina sina i njen ispovjednik (trideset devet godina)

OLIVER GLEMBAJ, sin barunice Kasteli i bankara Glembaja (sedamnaest godina)

ULANSKI OBERLAJTNANT FON BALOČANSKI (dvadeset četiri godine)

KAMERDINER. SOBARICE. GOSTI.

Zbiva se jedne noći, kasnog ljeta, godinu dana prije Rata 1914–18. Prvi čin u noći između jedan i pola tri. Drugi čin između pola tri i pola četiri. Treći čin oko pet.

ČIN PRVI

Crveni salon sa žutom brokatnom garniturom šezdesetih godina. U pozadini dvokrilna vrata, otvorena, s perspektivom na nekoliko otvorenih i rasvijetljenih soba. Lijevo terasa, odvojena od scene staklenim pomičnim vratima. Na terasi kaktusi, paome i slamnata garnitura s dva šaukelštuła, a niz kamene stube silazi se u vrt. Vrata desno u blagovaonicu. Na zidovima crvenog salona oko petnaest portreta gospode Glembajevih. Marijaterezijanski, ampir i bidermajer. Dvije-tri glave su moderne kopije po fotografiji. Nekoliko modernističkih figura u pleneru. Čitav je stan bogato rasvijetljen. Kasno je. Gosti odlaze iz blagovaonice desno i prolaze sobama u perspektivi pozadine, onda lijevo. Upravo kad se je zavjesa digla, prešao je preko scene jedan austrijski Feldmaršal-lajtant sa suprugom generalicom. Iza generala jedna reumatična matrona, opirući se o štap, pognuta u križima od svog išijasa. Jedan pukovnik infanterijski s pukovnikovicom i jedan kavalerijski dragonski major bez dame. Živa, banalna i glasna konverzacija na odlasku, od koje se čuju samo pojedini uzvici, nerazgovijetne riječi i smijeh, sa mnogo njemačkog, agramerskog teksta:

Küss' die Hand,¹ presvijetla! Ljubim ruke! Servus! Doviđenja, ekscelenc! Preporučujem se, moj naklon, auf Wiederseh'n, grüss dich Gott!² Adieu! Sluga sam pokoran, illustrissime! Moj najdublji naklon, laku noć! Servus, grüss dich Gott!³

¹ Ljubim ruku. (*nem.*)

² doviđenja, zbogom! (*nem.*)

³ Vidi Dopunu prvog čina.

Poslije neznatne stanke izlazi jedna sjedokosa dama s marabu-ogrlicom u pratnji ilustrisimusa Glembaj-Agramera, sa svojom četrnaestogodišnjom unukom, koju prate dva mladića. Barunica Kasteli-Glembaj, supruga bankara, prati jednoga nepoznatog gospodina i damu. Na verandi smiju se mladi studenti i bakfiši, a kada izlazi grupa obitelji Agramer-Baločanski, pretrči preko scene jedna osamnaestogodišnja djevojčica u bjelini, da na verandi stigne svoga brata. Na verandi između ostalih Oliver Kasteli-Glembaj i ulanski Oberlajtnant barun Fabrici. Svi oni bučno izlaze preko scene u grupi. Stari kamerdiner i dvije sobarice izlaze i ulaze u žurbi sa šalovima, zaboravljenim tašnama i repovima kuna i marabua. Još odmah u početku čuo se iz pozadine klavir: „Geschichten aus dem Wienerwald”, valcer od J. Štrausa, ali je naglo prestao. Sva gospoda uglavnom u fraku, dame u večernjoj gali. Gdjegdje po koji banskosavjetnički salonrok. Oficiri svi u vafenroku, laku i Pejačević-hlačama. Kao jedan od posljednjih izlazi biskup, kratkovidan, sa zlatnim naočarima, opirući se o štap s drškom od slonove kosti, u reverendi od listera, s briljantnim krstom, biskupskom crvenom kapom i crvenim rukavicama, u pratnji svog ličnog tajnika, koji na pristojnu distancu od dva koraka nosi za biskupom njegov pusteni šešir i svileni ogrtač. Biskupa prati sam kućedomaćin Ignjat Glembaj. Za ovoga kretanja, žamora gostiju, glazbe i smijeha, na sceni stoji Sestra Dominikanka Anđelika, udovica Glembaj, rođena barunica Zigmuntovic Beatriks (dvadeset devet godina) i promatra portrete po zidovima. Ona je vitka, otmjena i dekorativna, bez jedne jedine kapi krvi u obrazima, s prekrasnim ljiljanskim prozirnim rukama, koje koketno skriva u bogatim naborima svojih rukava. Uz nju Leone Glembaj. Figura dekadentna, plješiva i prosjeda, sa gotovo potpuno bijelom rijetkom švedskom bradom, bez brkova. U fraku, s engleskom lulom u ustima. Igra ruku i živaca oko te lule abnormalno je intenzivna.

LEONE: Mutno je sve to u nama, draga moja dobra Beatriče, nevjerojatno mutno. „Es gibt zwei Stämme der menschlichen Erkenntnis, die vielleicht aus einer gemeinschaftlichen, aber uns unbekanntem Wurzel entspringen, nämlich: Sinnlichkeit und Verstand, durch deren ersten Gegenstände gegeben, durch den zweiten gedacht werden!” Sinnlichkeit und Verstand,⁴ jasnije od toga nije ni jedan Kant mogao da odredi sve to mutno u nama! Da! À propos: Kant! Našao sam noćas na ormaru u svojoj sobi jedno dobro achtundvierziger⁵ izdanje Ojlerove *Mehanika*! Taj Ojler gledao je sa svojim diferencijalom svakako mnogo jasnije od Kanta! I to, molim lijepo: četrdeset godina ranije! Ojlerova *Mehanika* izdana je prvi put u Sankt Petersburgu upravo sedamsto trideset i šeste! A *Kritika* je, ne varam li se, izdana negdje oko sedam stotina osamdeset i devete! (To je pad Bastilje! Čudna igra prirode: La Granz je rođen iste godine kada i Ojlerova *Mehanika*: trideset i šeste!) Da! Što sam htio da kažem? Ah da! Ono apsolutno, matematički kristalno, to je Ojleru bilo jasnije četrdeset godina prije Kanta, i Ojler je logičniji i konzekventniji: on je sve Nepoznato izrazio formulom! Ovo je bitno: matematika je, ako se govori simbolično, bliža Nepoznatome od govora ili od slike. Matematička formula može jasno da kaže ono što ne mogu ni govor ni slika, pa ni glazba, koja je još uvijek relativno najmatematičnija! Govor govoriti i govorom se izraziti, to je artizam, to je već problem umjetnički, a Kant je pisao, u stilu svoga vremena, krilato i uzvišeno švapski: „auf den Flügeln der Ideen!”⁶ On nije

⁴ „Postoje dva stabla ljudske spoznaje, koja možda proizlaze iz jednog zajedničkog, ali nama nepoznatog korijena: čulnost i razum. Prvim od njih stvari primamo, a drugim zamišljamo!” Čulnost i razum (*nem.*)

⁵ iz g. 1848 (*nem.*)

⁶ „na krilima ideja”! (*nem.*)

znao da nađe adekvatnu, preciznu materiju svome izrazu: u tome, upravo u tome, bio je Ojler dosljedniji i veći! I ja, što više slikam, sve sam više uvjeren da je Da Vinči potpuno u pravu: stvar se može precizno odrediti samo apstraktnom matematičkom koordinacijom. I, eto, to je moje unutarnje protuslovlje: mjesto da sam matematičar, ja slikam. S tim raskolom u sebi, što može čovjek postići više od diletantizma?

ANĐELIKA: Ja ne znam, Leone, molim te lijepo, nemoj se naći uvrijeđen, ja ne bih htjela da te uznemirim, ali ja se poslije sinoćnjeg našeg razgovora nisam nikako mogla ote-
ti mislima (ja sam mislila gotovo čitavu noć o tebi), ja nika-
ko nisam mogla da se otmem impresiji, da ti mnogo pretje-
ruješ u riječima! Ja se bojim, sve je to kozerija u tebi! Ti si
neobično duhovit kozer, ti si u stanju radi jedne duhovite
kombinacije upropastiti sve svoje dugogodišnje napore, sav
iskreni intenzitet svojih napora, ti si u stanju kompromiti-
rati se radi jedne duhovitosti! A ja sam mnogo šutjela za
ovih sedam godina i meni je neobično strano misliti radi
kozerije! „Der Unterschied einer deutlichen Vorstellung
von einer undeutlichen ist bloss logisch, betrifft nicht den
Inhalt!”⁷ A u stvarnu istinu može se ući samo srcem, Leone,
samo srcem: logikom ili duhovitim riječima nikako! Jede
Logik ist nur eine Scheinlogik, ein Blendwerk.⁸

LEONE: Preostaje nam dakle dominikanska *qualitas occulta*?⁹

ANĐELIKA: Da, *qualitas occulta*, ja se ne bojim te riječi!
Ja sam otkad postojim, gledala život u slikama: postoji u

⁷ „Razlika između jedne jasne i jedne nejasne predodžbe samo je u lo-
gici, a ne u sadržaju!” (*nem.*)

⁸ Svaka je logika samo prividna logika, opsjena! (*nem.*)

⁹ tajna kvaliteta (*lat.*)

našem subjektu vani i unutra. Što se nalazi između toga? Nešto, kao što ti veliš, tamno i mutno: nervi, mozak, meso, nešto što se zove naš subjekt. Jedna tužna šupljina u našem takozvanom subjektu. A sve se to razvija u vremenu i u nečem nepoznatom, transcendentalnom. I ako ti misliš da je tvoje slikanje logično poniranje u to transcendentalno nešto izvan našega Ja, ti se varaš, Leone! Tu se razumom ne može ništa! Danas se to zove intuicija, a nekoć se zvalo *qualitas occulta*! Ja se ne bojim te riječi!

LEONE: To sve miriše po dominikanskom sumporu, Beatriče! Ja dopuštam: u ovakvom veltanšaungu živjeti je jeftino. To su hiljadugodišnji propisani pogledi; ta je tvoja dominikanska kostimirana hijerarhija oklopljena: vi kao crkveni veltanšaung, vi ste diluvijalni mastodont u oklopu, vi živite u crkvenoj tvrđavi, u panceru jedne verbalne laži: *qualitas occulta*! A to, da ja ne bih bio na svojim platnima materijalist, to ja decidirano poričem! Ja se gibam po formama euklidovski, helenski! I danas, u vrijeme impresionističke palete, govoriti o posljednjim stvarima klečeći, u dominikanskom kostimu, sagnute glave, s krunicom u ruci, to je čista gotika! To je danas, u vrijeme bezbožnog simbolizma, u vrijeme infinitezimala, Beatriče, moglo bi se doista reći: pseudointeligentno...

Anđelika se blago, neprimjetno, no ipak prilično odlučno, promatrajući slike po zidovima, udaljuje od Leonea i od njegovih riječi, u šutnji.

LEONE: (stane uz nju, mekano, vrlo toplo i intimno): Beatriče, jedino u što vjerujem u ovoj glembajevskoj kući, to je tvoja visoka i iskrena inteligencija! Pa ipak, sve to u nama nije tako jednostavno kao veltanšaung kakve sluškinje! Za jednu je nepismenu sluškinju pitanje o bogu i

posljednjim stvarima koordinacija tako jednostavna kao što su dekoracije jedne katoličke uskršnje slave. Uskršnje jutro, na bijelom stolnjaku farbana jaja i kuglof, uskršnja zvona i pjevana velika misa!

ANĐELIKA: Svi mi vrvimo u životu kao crvi u kvarglu. I nitko od nas ne vidi iznad zbivanja, Leone! Ukoliko živimo, živimo samo tako da se pokoravamo nekoj tihoj, nevidljivoj zakonitosti; u nama i oko nas sve je isto tako tamno kao u termitskom mravinjaku. Ja mislim da je ovo tvoje romantično uzdizanje nad okvire životne mogućnosti sterilno, a pomalo i staromodno. Das ist die reinste Vormärzromantik!¹⁰ A ako ti misliš da u veltanšaungu jedne nepismene sluškinje ne može biti više harmonije nego u tvom bezbožnom simbolizmu, ti se varaš! Ovo je „pseudointeligentna gotika” što ja govorim, možda, ali to što ti govoriš, to je kaos, to je nemir!

LEONE: Ja sam te večeras gledao neprekidno, Beatriče, i ja ne znam, možda je to indiskretno, ali ja bih silno intenzivno htio da znam da li si ti doista tako spokojna, kako se čini, ili se to u mome nemiru samo pričinja – možda ja tu tvoju koncentraciju samo sanjam?

ANĐELIKA: Ja sam svakog dana sve manje nemirna.

LEONE: Sedam je godina prošlo od Ivanove smrti. Beatriče, i ako si ti doista ovih sedam godina svakog dana sve manje nemirna, ti mora da si danas već nevjerovatno mirna. A ne boli te nikada?

ANĐELIKA: Pa i boli me! Ali se onda opet, kao što ti veliš – koncentriram, i bolje mi je!

¹⁰ To je najčistija četrdesetosmaška romantika! (*nem.*)

LEONE: Gledam te već drugi dan, drago dijete, i tu tvoju koncentraciju gledam, i nikako ne mogu da shvatim: gdje je to mirno u tebi? Gdje je ta točka u tebi o koju se opireš?

ANĐELIKA (*odbije ga odlučno*): Ne znam, Leone!

Prelomivši tako razgovor, ona pođe spram svoga portreta što je prikazuje u žutoj brokatnoj večernjoj gali, s dubokim dekolteom i ogromnom lepezom od nojeva perja; tu stane i dugo gleda u svoju vlastitu prošlost. Iza scene se u taj tren oglasi klavir s Mesečevom sonatom i traje u kontinuitetu dalje od prvoga stavka sve do dolaska barunice Kasteli-Glembaj. Nakon stanke Anđelika klone u jedan naslonjač, sklopi ruke kao na molitvu i šuti u unutarljivoj kontemplaciji.

LEONE: promatrajući je, tiho i egzaltirano: Tvoje lice sjeća me jedne Holbajnovе glave: mislim da sam je vidio u Bazelu. Lice ovalno, lice jedne gracilne gejšе, dječje, nasmiјano, boja mliječna s prozirnim pastelnim preljevom! Oči holbeinske, inteligentne, svijetle, negdje duboko u jednoj transcendentalnoj nijansi sa jedva primjetljivim fosfornim svijetlom erotike.

ANĐELIKA: Leone, molim.

LEONE: Ja govorim o Holbajnu, draga sestro Anđeliko! O jednom starom bazelskom Holbajnu, o kome mislim sedam godina! Ono lice bilo je nasmiјano, upravo toliko da su se na jagodicama zaokružile dvije malene, diskretne jamičice kao dvije simetrične sjenke iznad pravilne dijanske usne, ruke ljiljanske, bijele, mirišljive, prsti engleski, fini, duguljasti Holbajnovi prsti, divna plavokrvna ruka kakvu je mogao da vidi samo jedan jedini Holbajn!

Anđelika je bez riječi ustala i pošla spram terase sakrivši svoje ruke u rukave. Leone za njom.

LEONE: Ja već sedam godina nosim ideju tvoga portreta, Beatriks! Najprije sam te vidio u crnini, ali sada te vidim u ovom dominikanskom kostimu, taj ti pristaje divno, kao kakvoj dvorskoj gospođi iz Trečenta! Ti si feudalna dama, i ja tebe ne vidim kao dominikanku nego kao feudalnu damu iz Trečenta: tako bi te trebalo naslikati! Kako vrijeme brzo prolazi i kako se kostimi nevjerovatno brzo mijenjaju na našim predstavama! U tom istom tvom dominikanskom kostimu gledale su gospođe turnire, slušale viteške pjevače, i ja ne bih htio da te povrijedim, Beatrice, ali ideja da bi se moglo još dogoditi da za sedam stotina godina budu crkveni ženski redovi kostimirani u second empireu, ta ideja govori kako je doista sve na svijetu relativno i prolazno: i naši kostimi i naše dominikanske koncentracije! Za sedam stotina godina mogu second-empire-kostimi biti isto tako konzervativni kao što su danas feudalni. A čitav se impresionizam rodio u sjeni onih preciznih i mondenih second-empire-kostima: posljednje krinoline, tokovi „à la Eugénie”, sa svilenim liliput-suncobranima u žarkim bojama.

Taj tihi flert Anđeliki je stran i dalek a istodobno i bliz; ona s neprikrivenim interesom sluša te tople riječi njoj simpatičnog čovjeka koga nije vidjela već sedam godina, i pri tome promatra svoj vlastiti portret, sliku svoje mladosti.

Ulazi ilustrisimus Fabrici u pratnji doktora Zilberbranta. Presvijetli gospodin Titus Andronikus Fabrici, umirovljeni veliki župan, stari je bonvivan, čija je svaka pojedina skupocjena nit frizure virtuozno položena preko plješive lubanje, s jakim, konjaničkim mađžarskim brkom, vidljivo tamno-crno nafarbanim. Njegova uspravna još i besprijeckorno elegantna pojava, s monoklom na staromodnoj žnori, s rozetom jednog visokog reda u zapučku, njegove kicoški ispeglane hlače, njegovo zubalo, fine, odnjegovane gospodske ruke sa

zlatnom narukvicom i ogromnim pečatnjakom, sve je to starački uredno i pedantno čisto. Stari iskusni epikurejac, koji ljubomorno pazi na svaku minutu svoje šezdeset i devete godine. Na lijevom obrazu zarasla mu je brazgotina od zarezavanja sabljom. Dr theologiae et philosophiae Alojzije Zilberbrant, eksjezuit, sada informator bankirskog jedinca Olivera Glembaja, ima oko četrdeset godina. Suhonjava, sušičava pojava s blijedim bezličnim licem kao da je od gumije, ima u sebi nešto eunuško, antipatično i lakajsko: u svojoj reverendi od listera figura crna i vitka.

FABRICI: A vi gledate svoju prošlost, barunice? Wie die Zeit vergeht, mein lieber Gott!¹¹ Devet je godina prošlo od ovog vašeg portreta, a koliko smo mi večeri tu pod ovom slikom razgovarali o vama, još u ono vrijeme dok ste vi bili, ako se ne varam, u Šangaju.

ANĐELIKA: U Hongkongu, illustrissime, u epidemijshpitalu bila sam pune dvije godine. Tamo smo imali i lepre i tifusa mnogo. Tome je davno, i sve mi se čini kao da sam sanjala. Od ove slike prošlo je sada u martu osam punih godina. Tu sam toaletu imala na bečkom „Rotes-Kreuz-balu”¹², a to je moglo biti nekako polovicom februara. Na tom istom plesu dogovorio je Ivan s Ferencijem ovaj moj portret! Mislim, za osamsto i osamnaest funti! U martu sam sjedila Ferenciju, a u junu umro je Ivan. U junu slijedeće godine bila sam već u Hongkongu! Gledati ovakav svoj vlastiti portret sasvim je čudan doživljaj: kao da se čovjek gleda u čarobnom ogledalu: je li moguće da sam to zaista bila ja? Je li moguće da u životu ima distanca iz kojih čovjek samog sebe više ne prepoznaje?

¹¹ Kako vrijeme prolazi, Bože moj dragi! (*nem.*)

¹² „Plesu Crvenog križa” (*nem.*)